

Füstbe ment terv? Az integrált örökségvédelem még
fennálló lehetőségei az Óbudai Gázgyár területén

Jelige: „Bors néni”

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2
Bevezető.....	3
A terület leírása, és története a 2004-es műemlékké nyilvánítás óta	5
Az „integrált örökségvédelem” fogalma	10
Alap kutatások	14
Ipartörténet és urbanizáció.....	14
A gázgyártás kialakulása, gázgyárak Budapesten.....	15
Az Óbudai Gázgyár építéstörténete.....	19
Az integrált örökségvédelem még fennálló lehetőségei a Gázgyár területén.....	24
Bibliográfia	28
Képjegyzék	30

Bevezető

A címben némi szkepszissel indulva ugyan, de írásomban az egykori Óbudai Gázgyár területén még létre jöhető integrált örökségvédelemmel foglalkozom. A téma kapcsán arra szeretnék választ találni, hogy mit jelent a mai műemlékvédelmi gyakorlatban az integrált örökségvédelem fogalma, s hogy ennek milyen megvalósítási lehetőségei vannak a Gázgyár területén.

Feltevésem az, hogy az integrált örökségvédelem normáit az alapkutatások eredményeiből leszűrt értékek mentén kell kijelölni. Ezen módszer mentén haladva dolgozatomban az integrált műemlékvédelem szempontja szűrőjén keresztül újragondolom a Gázgyárról szóló már meglévő kutatási eredményeket, s az információkat strukturálva felhasználom az integrált örökségvédelmi módszer kidolgozására és működtetésére. Arra szeretnék rávilágítani, hogy az alapkutatások módszertani, szemléletbeli és tematikai sokfélesége valamint azoknak a terület eredeti funkciójának összefüggésrendszerében történő elhelyezése már önmagában is indokolja az integrált örökségvédelmi szemlélet alkalmazásának jogosságát. Az Óbudai Gázgyár esetében három jelentős irányban folytak alapkutatások: egyrészt az ipartörténet és urbanizációs háttér, másrészt a gyárterület építéstörténete, valamint a munkáslakótelep szociológiai szempontú megközelítése köré épültek fel. Ezek eredményeire alapozva lehetséges rávilágítani a gázgyár integrált védelmének lehetőségeire, ezen szemlélet alapvető célja pedig az alapkutatások által feltárt értékek hasznosítás utáni megőrzése. Az integrált szemlélet tehát nem a miértet, hanem a hogyant igyekszik megválaszolni, az összefüggésekből élénk tároló oksági összefüggések mögött kutatásközpontú megfontolások állnak, az eddigi alapkutatások eredményei nélkül az integrált szemlélet alkalmazhatósága könnyen megkérdőjelezhető lenne. Az épületegyüttes integrált védelmét az elsődleges (egyértelműnek is tartható) műemlékvédelmi szempontokon túl tehát valójában az előbb említett és később részletezett alapkutatások indokolják. Ezek eredményeinek tekintetbe vételével lehet csak elkezdeni gondolkodni a terület hasznosításán, további fejlesztésén, amelyek, mint ahogy azt majd látni fogjuk, mind a terület specifikumai, mind a műemlékvédelem szervezeti oldaláról megközelítve integránsnak tekinthetők.

Az integrált műemlékvédelmi szemlélet alkalmazhatóságának vizsgálata még akkor is indokolt, ha tudjuk, hogy a Gázgyár területének hasznosítása már elkezdődött. A terület egy, későbbiekben pontosítandó részén, a Graphisoft Park Kft. tulajdonában lévő területen

infotechnológiai vállalatok működnek. Az integrált személet szempontjából kulcsfontosságú elem az az új infotechnológiai-felsőoktatási funkció, amelyet a cégalapító, Bojár Gábor által 2010-ben alapított Aquincum Institute of Technology képvisel. A rövidített nevén AIT egy magánegyetem, mely kizárólag „undergraduate” (MA szintnek megfelelő) képzéseket indít. Az egyetem különlegessége abban áll, hogy a gyakorlattól elérő sorrendben az egyetemi oktatás települt az ipar és az üzleti világ közelébe. Így oktatási intézmény nem irányítani, hanem szolgálni kívánja az ipart és az üzleti világot, mert a piaccal és a gazdasági igényekkel napi kapcsolatban álló oktatás jobban láthatja a fejlődés fő irányait, s ezáltal rögtön az egyetem elvégzése után versenyképes lesz a piacon.¹

A terület azon részének a hasznosításáról, mely az Óbudai Önkormányzat tulajdonában van még nem született döntés. A hasznosításról és a lehetséges funkcióiról szóló parttalan és koncepciótlannak tűnő „vita” 2004-óta húzódik, s az idő növekedésével fordított arányosságban csökken a köztulajdonban lévő terület nagysága. Elgondolkodtató az a tény, miszerint az épületegyüttest három év alatt építették meg (1910-től 1913-ig), viszont a hasznosításáról szóló koncepciók kidolgozása valamint az állagmegőrző munkálatok ezen idő háromszorosánál is tovább tartanak. Dolgozatomnak nem célja, s elméleti/tudományos munkaként nem is lehet célja egy konkrét hasznosítási javaslat kidolgozása az integrált örökségvédelem szemléletét követő hasznosítási irányelveket kívánok megfogalmazni. Olyanokat, melyek megtartják a 19. századi ipari társadalom e nemzetközi szinten is egyedülálló emlékének építészeti, szociális és ipartörténeti elemeit is „integráns” módon megőrzött építészeti értékeit, urbanisztikai egységét és tárgyi emlékeit.

Vizsgálódásaim tehát arra irányulnak, hogy egy idehaza is gyakran emlegetett, de kevésbé pontosított új szempontot érvényesítve megvizsgáljam a már műemléknek nyilvánított épületegyüttes kortárs (2004-től számított) történetét. Az integrált személet lehetőségeinek vizsgálata szükségessé teszi, hogy a kortárs építészeti gesztusok koncepciójának és elemeinek feltérképezését ugyanúgy, mint az eredeti építéskori történetének az ismeretét. A területen folyó változásokat figyelemmel kísérve a jelenlegi beavatkozások igen jelentékenyek az épületegyüttes történetének egésze szempontjából. A még fennálló integrált örökségvédelmi lehetőségeket meghatározása a körülmények teljes ismeretében lehetséges.

¹ <http://www.graphisoftpark.hu/hu-aquincum-institute-technology> 2013-01-05-es nézet

A terület leírása, és története a 2004-es műemlékké nyilvánítás óta

Az Óbudai Gázgyár, az egykori óbudai homokosdűlőn mintegy 400 ezer négyzetméteres, háromszög alakú területen telken fekszik, melyet az aquincumi romkert, az Északi vasúti átjáró és a Duna határolja három oldalról. (1.kép) A gyár termelése 1984. október 15-én állt le, ekkor váltotta fel végleg a földgáz alapú gázszolgáltatás a gázgyártást. A területet eztán a Fővárosi gázművek továbbra is hasznosította, majd 2004-ben végleg kivonult a területről. A terület jelenleg két illetékes tulajdonában van. A toronycsoporttól déli és délnyugati irányban húzódó terület a Graphisoft Park tulajdonában van, míg a toronyegyüttes, a mögötte húzódó csarnoképület és a tőlük északkelet irányban lévő terület Óbuda önkormányzat tulajdonában van.

A valamikor gyár területének mai képe nagyjából visszaidézi az eredeti látványt. Ha nyugat felől közelítjük meg a Gázgyárt a Jégtörő és Gázgyár utca mentén délről északi sorrendben áll a mozdonyszín és a mérlegház épülete, majd ezeket követi az Igazgatósági (2.kép), a munkásjóléti (3.kép) és a rendőrségi- és mentőépület. Ezen épületektől keleti irányban húzódik a raktár, a szerelőműhely és a nedvestisztító épülete. Az eddig felsorolt épületek a Graphisoft Park tulajdonában vannak.

A tőlük északi, északnyugati irányban húzódó épületegységek, keletről nyugatra haladva található a toronyegyüttes (víz, kátrány és ammóniavíz tartályok), mely az egész gázgyár terület vizuális központja,² a középtengelyben kimagasló valamint a mögöttük húzódó óra- és nyomásszabályzó berendezés csarnoka. (4., 5.kép) Ezek az épületek képezik az Óbudai önkormányzat tulajdonát. Az összes eddig felsorolt épület a Gázgyárt keresztbeszelő utca nyugati oldalán helyezkedik el. Ezeket egy, a gyár eredeti terveiben is szereplő, s ma is azonos funkciójú utca választja el a Graphisoft-hoz tartozó, több funkciós épületcsoporttól, amely a korabeli gyártósorok eredeti, hosszúkás tömegelrendezését követik, s egészen a Duna partjáig kiterjednek. (6., 7. kép)

Az épületek tulajdoni viszonyai szoros összefüggést mutatnak azok állapotával és a hatósági folyamatokkal és a beruházások dinamikájával. 2004-ben a területen 19333/51, 19333/52-es helyrajzi számon jelentős épületegyüttest (igazgatósági épület, munkásjóléti épület, rendőrségi-és mentőépület, kátránytoronyok, víztorony, mérlegház, raktár, nagyműhely,

² VADAS Ferenc, a gázgyár épületeinek kutatója több publikációjában élt ezzel a kifejezéssel: Dr. GULYÁS NÉ GÖMÖRI Anikó- Dr. BALOGH András-VADAS Ferenc: *Az Óbudai gázgyár története*. Budapest, Fővárosi Gázművek Rt., 2004.; VADAS Ferenc: *Gázgyárak Bécsben és Budapesten*. In: URBS. Magyar várostörténeti évkönyv II. 2007. 81-106.

egykori száraztisztító – raktár, óraház, egykori távnyomó – szerszámraktár, kazánház, központi labor, villamossági központ, benzolfinomító, szivattyúház, valamint a gázgyárhoz tartozó tisztviselőtelep és a munkáslakótelep épületei) nyilvánítottak műemlékké.³

A Graphisoft Parkot a Bojár Gábor által vezetett Graphisoft szoftverfejlesztő vállalat kezdte el kiépíteni magának 1998-ban. Az irodapark kiépítése olyan magas színvonalon történt, hogy bérlőként megjelentek a Parkban a világ vezető számítógépes csúcstechnológiát előállító vállalatai is, így például a Microsoft, az európai szoftvergyártás, a SAP nemzetközi szinten is kiemelkedő fejlesztő vállalata is. A szoftvercégeken kívül helyet kaptak a parkban biotechnológiai laboratóriumok – a Comgenex, az Albany Molecular Research, Inc. (AMRI) –, s 2007-ben a francia Servier gyógyszergyár is itt építette meg legújabb kutatólaboratóriumát.⁴ Az egyre jelentősebb növekedés következményeként a Graphisoft Park SE 2006-ban különvált a szoftverfejlesztő vállalattól és részvénytársaságként folytatta, s folytatja napjainkban is a Parkra irányuló ingatlanfejlesztési beruházásait.⁵

A legutóbbi beruházásra 2008-ban került sor, mikor a Park a Jégtörő és a Gázgyár utcai műemléki épületeket, összesen 7 hektárnyi területet, megvásárolta az Önkormányzat által megbízott vagyonkezelőtől.⁶ Ezekben az újonnan megvásárolt épületekben fog helyet kapni a Bojár Gábor által létrehozott Aquincum Institute of Technology (AIT-Budapest) elnevezésű felsőoktatási intézmény, illetve *az ahhoz kapcsolódó kiegészítő intézmények (kollégiumok, inkubátorházak, spin off cégek és egyéb ehhez kapcsolódó cégek).*⁷ A Graphisoft Park Kft. az ingatlan-beruházásban vállalta a megvásárolt terület műemléki értékeinek felújítását (a volt igazgatósági épület, munkásjóléti épület, rendőrségi- és mentőépület, mérlegház stb.), valamint régészeti értékeinek megőrzését is.

Mivel az épületek eladásakor kiírt pályázatot oktatási funkció létrehozására nyerte el a Graphisoft park, jelenleg a területen a megvásárolt épületek folyamatos felújítása zajlik. 2012. áprilisában személyesen szemrevételeztem a felújítás történéseit, az igazgatósági épületet, a mérlegházat ekkor már teljesen felújították, s további munkálatok folytak a munkásjóléti épület, rendőrségi- és mentőépület és a szerelőműhely és a mellette lévő csarnok épületében. A felújítási munkálatok megtekintése során azt tapasztaltam, hogy az eredeti építőanyagokat, így például a munkásjóléti épület eredeti csempéit, nyílászáróit, ablak- és ajtókilincseit nem tartják meg, azokat inkább utángyártással helyettesítik.

³ Miniszteri rendelet határozat száma: 21/2004. (X. 12.) NKÖM, Műemléki törzsszám: 16093.

⁴ <http://www.graphisoftpark.hu/folyamatos-novekedes> - 2012-12-16-es nézet

⁵ <http://www.graphisoftpark.hu/folyamatos-novekedes> - 2012-12-16-es nézet

⁶ <http://www.origo.hu/archivum/20080430-nem-fizet-osztalek-graphisoft.html> - 2012-12-16-es nézet

⁷ <http://www.origo.hu/archivum/20080430-nem-fizet-osztalek-graphisoft.html> - 2012-12-16-es nézet

A toronyegyüttes, a mögötte húzódó csarnoképület és a tőlük északkelet irányban lévő terület önkormányzati tulajdonban van, illetve az önkormányzat által megbízott vagyonkezelő tulajdonában. A műemlékvédelem szempontjából elengedhetetlen annak a folyamatnak a megértése, hogy az önkormányzat, illetve az általa megbízott vagyonkezelő (melynek létrejöttére a későbbiekben még kitérek), milyen koncepció mentén képzei el az adott terület, revitalizációját illetve hasznosítását. A jövő szempontjából kulcsfontosságú, hogy tervezeteik hogyan valósulnak meg a gyakorlatban, s ezek az elképzelések hogyan illeszkednek (ha egyáltalán illeszkednek) az integrált örökségvédelem elveihez. A beavatkozások számba vételekor szembesülünk az ügyet körülvevő jogszabály alkotási ellentmondásokra. A 2012. január 26-án tartott Fővárosi Közgyűlés nyilvános ülésének 34. napirendi tételének előterjesztése kimondja, hogy „*az Óbudai Gázgyár elhelyezkedése és a környező várható fejlesztések miatt a főváros egyik legértékesebb területe*”.⁸ Az előterjesztés általános célként megfogalmazza, *a Gázgyár és térsége vegyes funkciójú, az északi innovációs és tudásközpont központját és intézményi, kulturális célokat is szolgáló rehabilitációs területté váljon, a Kultúr/fesztivál-park jellegű fejlesztési irányt preferálva, a még fel nem használt területek döntően kulturális és szabadidős funkciókra szántak*.⁹ Óbuda-Békásmegyer 2008-ban írt integrált városfejlesztési stratégiája közvetlen célként említi meg a az Óbudai Gázgyár műemléki épületegyüttes *turisztikai-üzleti szolgáltató* funkciójú hasznosításának tervét.¹⁰

Az elképzelt, habár eltérő, és egyik dokumentumban sem pontosan megfogalmazott fejlesztési tervek előmozdítása érdekében a műemlékké nyilvánítástól, azaz 2004-től 2012-ig tartó időszakban az Önkormányzat illetve a megbízott Vagyonkezelő (BVV) által a következő lépések történtek: 2006-ban Budapest Főváros Önkormányzata és a Graviton Invest Ingatlanfejlesztő, Szolgáltató Kft. 80-20% tulajdonhányadban megalapították a Budapesti Városfejlesztési és Városrehabilitációs Vagyonkezelő Zrt-t (továbbiakban BVV) azzal a céllal, hogy az az Óbudai Gázgyár területének vagyonkezelői és feladatait ellássa. A különálló vagyonkezelő létrehozását azzal indokolják, *hogy a Óbudai Gázgyár fejlesztési és*

⁸ Fővárosi Közgyűlés nyilvános üléseinek napirendje, 34. napirendi sorszám, előterjesztés:

Óbudai Gázgyár fejlesztési program Kgy előterjesztés:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZrIqF7v8Fq4J:infoszab.budapest.hu:8080/GetTirFile.aspx?id%3D99153+%C3%93budai_G%C3%A1zgy%C3%A1r_fejleszt%C3%A9si_program_Kgy_el%C3%B6terjeszt%C3%A9s&hl=hu&gl=hu 2013-01-04-es nézet

⁹ Fővárosi Közgyűlés nyilvános üléseinek napirendje, 34. napirendi sorszám, előterjesztés:

Óbudai Gázgyár fejlesztési program Kgy előterjesztés:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZrIqF7v8Fq4J:infoszab.budapest.hu:8080/GetTirFile.aspx?id%3D99153+%C3%93budai_G%C3%A1zgy%C3%A1r_fejleszt%C3%A9si_program_Kgy_el%C3%B6terjeszt%C3%A9s&hl=hu&gl=hu 2013-01-04-es nézet

¹⁰ Budapest, III. ker. Óbuda Békásmegyer integrált városfejlesztési stratégia:

http://obuda.hu/res/doc/1011/buda_ivs_ii_kot_strategia_jav20091228.pdf - 2012-11-20-as nézet

*barnamezős rehabilitációs projekt összehangolt műszaki, gazdasági, pénzügyi és jogi feladatot jelent, a feladatok elvégzése kizárólag hivatali működés útján, a hivatal egyéb feladatai mellett nem voltak megvalósíthatóak. Szükségessé vált egy olyan önálló jogi személyként működő társaság létrehozása, amely az Önkormányzattól szervezetileg függetlenül, de általa ellenőrizve és működtetve, magas színvonalon, nagy hatékonysággal, a feladatra koncentrálva tudja ellátni a szükséges munkálatok irányítását, szervezését.*¹¹ Ezt követően Budapest Főváros Önkormányzata és a Graviton Invest között szindikátusi szerződést jött létre, melykeretbe foglalta és meghatározta a részesedési arányokat.¹² Budapest Önkormányzat és a BVV között létrejött együttműködési keretmegállapodás alapján a vagyonkezelő az önkormányzati vagyon kezelésére és hasznosítására jött létre.¹³ A megállapodás kimondja, hogy „a Fővárosi Önkormányzat kiemelkedő jelentőségű feladatának tekinti a főváros városképe védelme szempontjából a tulajdonában lévő területek rehabilitálását, fejlesztését, megújítását valamint a e feladatokkal összefüggésben a tulajdonával való hatékony gazdálkodást.”¹⁴ A megállapodásban célnak jelölik meg, hogy a BVV az általa készített fejlesztési terv elfogadtatása után végzi a terület ingatlanfejlesztésének előkészítését, feladati sorába tartozik továbbá a kármentesítés ellátása, a belső műemléki tömb épületeinek kulturális vagy más egyéb funkcióra történő átalakítása, parkok, utak, sétányok, zöld területek kialakítása.

2007 márciusában a BVV Zrt. vállalkozási szerződéseket kötött a *gázgyári ingatlanokkal kapcsolatos településrendezési feladatok összehangolt teljesítésének előkészítésére, valamint a környezeti kármentesítéssel kapcsolatos szakértői, tervezői, tanácsadói munka elvégzésére.* 2007 októberében a vállalkozási szerződések teljesítési határidejét módosították.

2008 első félévében a BVV a gázgyári ingatlan ~20.000 m² alapterületű részét 560 millió Ft+ÁFA minimáláron, pályázat útján értékesítette. Ezen kívül egy 2007-ben kiírt pályázat eredményeként a Jégtörő és Gázgyár utcai adminisztratív és kiegészítő tömbök is eladására kerültek. Az épületeket 2,489 milliárd Ft+ÁFA vételáron, oktatási célú ingatlanfejlesztési pályázat nyertesének adták el. Mindkét pályázatot a Graphisoft Park Ingatlanfejlesztő Kft nyerte meg, s az épületek így az ő tulajdonába kerültek.

¹¹ Fővárosi Közgyűlés nyilvános üléseinek napirendje, 34. napirendi sorszám, előterjesztés:

Óbudai Gázgyár fejlesztési program Kgy előterjesztés:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZrIqF7v8Fq4J:infoszab.budapest.hu:8080/GetTirFile.aspx?id%3D99153+%C3%93budai_G%C3%A1zgy%C3%A1r_fejleszt%C3%A9si_program_Kgy_el%C3%B6terjeszt%C3%A9s&hl=hu&gl=hu 2013-01-04-es nézet

¹² Fővárosi Közgyűlés nyilvános üléseinek napirendje, 34. napirendi sorszám, 3. számú melléklet 3.

¹³ Fővárosi Közgyűlés nyilvános üléseinek napirendje, 34. napirendi sorszám, 2. számú melléklet 3.

¹⁴ Fővárosi Közgyűlés nyilvános üléseinek napirendje, 34. napirendi sorszám, 2. számú melléklet 3.

2009-ben elkészült a gáztartó alapokban lévő gázmassza kármentesítése, melyet a BVV Zrt. által alapított és vezetett Konzorcium végzett el. A BVV Zrt. A közgyűlésre tájékoztatót nyújtott be a toronyegyüttes felújításával kapcsolatban. Bizottság a tornyok megmentése érdekében akcióterv elkészítésére kérte fel a BVV Zrt-t.

2010-ben a fővárosi közgyűlés előterjesztésében javaslat született a kátránytornyok állagmegóvó felújításáról, mely szerint a fejlesztő BVV Zrt. a beavatkozást engedélyes terv birtokában, a Bizottság által támogatott eljárás keretében, versenyeztetési eljárás útján, valamint a műemlékekre és a fővárosi beruházásokra vonatkozó előírások betartásával köteles elvégezni. A Kiemelt Fejlesztések Bizottsága augusztusi ülésén az önkormányzati tulajdonban lévő területen 21 felépítmény bontásáról döntött, melyek nem műemléki épületek, s ezek elbontásával megtörténhet a teljes talajcsere, s így a talajvíz szennyezésének megszüntetése. A bontási munkák végrehajtásával megint csak a BVV Zrt-t bízták meg. Az önkormányzati választásokat követő, új bizottsági struktúrában a Kiemelt Fejlesztések Bizottsága megszűnt.

2011-ben a Budapest Főváros Közgyűlése a Gázgyár kapcsán három napirendi pontot tárgyalt, melyekben a következő döntéseket hozta: újabb határozat született arról, hogy a BVV a KÖH építési engedélyének birtokában, közbeszerzési eljárás útján az Óbudai Gázgyár torony együttesének állagmegóvó felújítását elvégezze, s lépéseiről a Főváros Közgyűlés felé tájékoztatási kötelezettséggel tartozik.

A Gázgyár fejlesztési programban kiemelt szempont, hogy a fejlesztési feladat megvalósítása és a BVV Zrt. finanszírozása csak és kizárólag a tevékenységéhez kötődően keletkezett bevételekből (eladás, bérbeadás) történjen és további költségvetési támogatást ne igényeljen. A terület hasznosításából származó bevételek a BVV Zrt. költségvetésébe épülnek be. Jóváhagyásra került továbbá a 2011. évi üzleti, pénzügyi és költség terv, mely a *„tervezett 185.639.019 Ft kamatbevétel és 70.986.414 Ft költség figyelembevételével, várhatóan 114.652.605 Ft adózás előtti eredménnyel, azzal a kikötéssel, hogy amennyiben a projekt költség elszámolására vonatkozó egyeztetések szükségessé teszik, akkor a terv kerüljön módosításra.”*¹⁵

2012-ben a BVV Zrt. javaslatai, illetve a Fővárosi Önkormányzattal történt egyeztetései alapján, a következő kötelezettségeket vállalja: a fejlesztési területre vonatkozó III. Kerületi Szabályozási Terv elkészítése, a terület gondnoklása, karbantartása és őrzése, a kármentesítés

¹⁵ Fővárosi Közgyűlés nyilvános üléseinek napirendje, 34. napirendi sorszám, előterjesztés:

Óbudai Gázgyár fejlesztési program Kgy előterjesztés:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZrIqF7v8Fq4J:infoszab.budapest.hu:8080/GetTirFile.aspx?id%3D99153+%C3%93budai_G%C3%A1zgy%C3%A1r_fejleszt%C3%A9si_program_Kgy_el%C3%B6terjeszt%C3%A9s&hl=hu&gl=hu 2013-01-04-es nézet

folytatásához szükséges nem műemléki védettségű épületek bontása, a víz és kátránytornyok állagmegóvó felújítása.¹⁶

A 2012 tavaszán, majd pedig 2012 őszén tett terepszemle bizonyította, hogy a területen semmiféle állagmegóvó felújítás nem történt és jelenleg sem zajlik. A Duna felé eső területeken nem történt meg az épületek bontása sem. A 2012-t megelőző években a fenti összegzésben felsorolt határozatok sokaságából a gyakorlatban kizárólag 2009-ben a gáztartókban lévő gázmassza kármentesítése valósult meg. A műemlékké nyilvánítástól napjainkig egy híján tíz év telt el úgy, hogy alig történtek lépések a revitalizáció felé. Jelenleg a toronycsoport rendkívül rossz állapotban van, már a megközelítése is életveszélyes.¹⁷ Számos kérdést hagy maga után az a tendencia mely szerint 2008-óta a BVV az ingatlaneladásokból befolyt jelentős összegből semmit sem fordított a terület revitalizációjára, de még a tornyok állagmegőrzési munkálataira sem.

Az „integrált örökségvédelem” fogalma

A magyarországi műemlékes szakirodalomban és gyakorlatban a fogalom már több mint egy évtizede használatos, azonban jelentésének meghatározásával, használatának módozataival elméleti és gyakorlati megjelenésével a műemlékes szakirodalom, a különböző hatástanulmányok és a publicisztika keveset foglalkozik. Éppen ezért megkerülhetetlennek tartom a fogalom elméleti és gyakorlati jelentésének, használatának tisztázását magyar és nemzetközi viszonylatban. Az integrált örökségvédelem fogalmi tisztázása egyben rávilágít az elmélet és a gyakorlat eltéréseire s lehetőséget ad az integrált örökségvédelem gyakorlaton alapuló jelentésbővítésére, azon álláspontom megindokolására miszerint az integrált örökségvédelem normáit esetenként eltérő módon, az alap kutatások eredményeiből leszűrt értékek mentén kell kijelölni.

Az integrált örökségvédelem fogalma a kulturális örökség fogalmának derivátuma, egyfajta gyakorlati megközelítése. Ez pedig szükségessé teszi a kulturális örökségvédelem fogalmának tisztázását is. A fent említett fogalmak vizsgálatához különböző források bevonását alkalmazom. Első és legfontosabb forrásaim a téma szempontjából releváns

¹⁶ Fővárosi Közgyűlés nyilvános üléseinek napirendje, 34. napirendi sorszám, előterjesztés:

Óbudai Gázgyár fejlesztési program Kgy. előterjesztés:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZrIqF7v8Fq4J:infoszab.budapest.hu:8080/GetTirFile.aspx?id%3D99153+%C3%93budai_G%C3%A1zgy%C3%A1r_fejleszt%C3%A9si_program_Kgy_el%C3%B6terjeszt%C3%A9s&hl=hu&gl=hu 2013-01-04-es nézet

¹⁷ Kérésemet arra irányulól, hogy szemrevételezzem a toronycsoportot, ezzel az indokkal utasította el Orosz Pál a fővárosi műemléki ügyek illetékese (2012 áprilisa).

nemzetközi karták és műemléki egyezmények mind az ICOMOS, mind pedig a TICCIH kiadásában. A fogalmak meghatározására fontos szakirodalomként szolgált az Erdősi Péter és Sonkoly Gábor által szerkesztett *A kulturális örökség*¹⁸ tanulmánykötet is.

Mind az integrált örökségvédelem, mind pedig a kulturális örökségvédelem fogalmának jelentése flexibilis, nincs egy örök érvényű definíciója, úgy a jelentése mint az eredete nem szűkíthető le egy értelmezési rétegre. Kiindulópontként megfogalmazhatjuk, hogy a kulturális örökség „az előző generációktól átvételre érdemesített tárgyi és szellemi javak összessége.”¹⁹ Eredetét többféleképpen vezethetjük le. Alois Riegl szerint az antikvitás és a középkor csak intencionális műemlékeket tartott számon azonban történeti értelemben vett műemlék csak a reneszánsz korában született meg. Ha más megközelítésből tárgyaljuk a fogalmat és a kulturális örökséget mint nemzeti örökséget értelmezzük akkor elfogadhatjuk, hogy azt Édouard Pommier alkotta meg 1790-ben, mikor a forradalom után a klérustól lefoglalt vagyont valahogy kategorizálni kellett. Míg a nemzeti örökség fogalma már a 18. században létrejött, addig a gyakorlati alkalmazása, vagyis a történeti emlékek szisztematikus felmérése és osztályozása még Franciaországban is csak az 1860-as években indult meg.²⁰ Az örökség értelmének a kitágulása a 20. század második felében, a hatvanas évektől kezdődően indul meg. Az 1960-as éveket megelőző száz évben az örökség fogalmát a történeti műemlék határozza meg, s a gyűjtés és az osztályozáskor a Riegl által bevezetett régiség érték és a kor a döntő szempont. A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején a kulturális örökség mellett megjelenik meg az építészeti örökség fogalma. Ezen fogalom köré épült fel két, az Európai Tanács által kiadott karta, az első az 1975-ben kiadott *Az építészeti örökség európai kartája*²¹ a másik *Az Európai Tanács Granadai egyezménye az európai építészeti örökség védelméről*²², melyet 1985-ben kibocsájtottak ki. Az 1975-ös dokumentum kijelenti, hogy „az építészeti örökség az európai kultúra gazdagságának és változatosságának pótolhatatlan kifejező ereje”, továbbá, hogy „az európai építészeti örökség nemcsak legfontosabb műemlékekből áll, hanem azokból az együttesekből is, amelyek történeti városainkat, hagyományos falvainkat alkotják természetes vagy épített környezetünkben”.²³ A 75-ös általános elveket megfogalmazó kartával szemben az 1985-ös Granadai egyezmény már jóval konkrétabb

¹⁸ *A kulturális örökség*. Szerk.: ERDŐSI Péter és SONKOLY Gábor, Budapest, L'Harmattan-Atelier, 2004,

¹⁹ ERDŐSI-SONKOLY: Bevezetés. In: *A kulturális örökség*, 2004, 9.

²⁰ U.o.: 9.

²¹ *Az építészeti örökség európai kartája*. Európa Tanács, 1975. In: *Karták könyve. Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye*. Szerk.: Dr. ROMÁN András, Budapest, ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, 2002, 269-271.

²² *Az Európa Tanács granadai egyezménye az európai építészeti örökség védelméről*, 1985. In: *Karták könyve*, 2002, 286-292.

²³ *Az építészeti örökség európai kartája*. Európa Tanács, 1975. In: *Karták könyve* *Karták könyve*, 2002, 269.

definícióra törekszik az épített örökség fogalmával kapcsolatban. Meghatározza, hogy az építészeti örökség három ingatlantípust foglal magában; először is a műemlékeket (*minden történelmi, régészeti, művészi, tudományos, társadalmi vagy műszaki szempontból kiemelkedő építmény, ideértve a kiegészítő és dekorációs elemeket is, ha azok az építmény tartozékai*)²⁴ majd az épületegyütteseket (*olyan történelmi, régészeti, művészi, tudományos, társadalmi vagy műszaki szempontból jelentős egységes városi vagy vidéki épületcsoportok, amelyek szoros összetartozásuk miatt topográfiailag körülhatárolható egységet alkotnak*) és végül a kultúrtájakat (*az ember és a természet együttes munkájának eredményei, olyan történelmi, régészeti, művészi, tudományos, társadalmi vagy műszaki szempontból jelentős, részlegesen beépített területek, amelyek jellegzetességük, egységességük révén topográfiailag körülhatárolható egységet alkotnak*).

Ahogy az építészeti örökség fogalmának megszületését úgy az integrált örökségvédelem fogalmának genezisének is az 1970-es évek közepére kell helyeznünk. *Az építészeti örökség európai kartája* nem csak a kulturális örökségvédelem, és az építészeti örökség fogalmát vezeti be a szakszókincsbe, hanem megjelenik benne az integrált örökségvédelem fogalma is. Az integrált örökségvédelem fogalmának vizsgálata során szembe kerültem a fordítás eltérései, pontatlanságai által keletkezett interpretációs nehézségekkel. Az ICOMOS által kiadott nemzetközi kartákat hivatalosan három nyelven angolul, franciául és spanyolul közlik. Lexikológiaiilag mind a francia, mind pedig a spanyol nyelvben létezik az angol *integrate*, *integration*, *integrated*, *integrity* szavak megfelelője (franciául: *intégrer*, *intégration*, *intégrer*, *intégrité*, spanyolul: *integrar*, *integración*, *integrado*, *integridad*).²⁵ A különböző karták magyar fordításában sokszor nem az említett szó helyes magyar megfelelőivel, azaz az *integrálni*, *integráció*, *integrált*, *integritás* kifejezéseket használják.

A magyar terminológia szakmai konszenzusának kialakítása meghaladja jelen dolgozat kereteit, ennek megtörténteig az ingadozó szóhasználatot azonban feltétlenül kerülendőnek tartom, s az angol *integrate* szakkifejezésre és derivátumaira alapuló magyar terminológiát tartok indokoltnak. *Az építészeti örökség európai kartájának angol változatában* az integrált (*integrated*) szó tizenegyszer jelenik meg, míg a magyar fordításban csupán kétszer.²⁶ Az első esetben a fordító abban az értelemben veszi át a fogalmat, miszerint az építészeti örökség jövője nagymértékben függ az ott élők mindennapi életébe való integrációjától. Jó példa ez a

²⁴ *Az Európa Tanács granadai egyezménye az európai építészeti örökség védelméről*, 1985. In: *Karták könyve*, 2002, 286.

²⁵ A továbbiakban a karták szövegének összehasonlító vizsgálatánál az ICOMOS hivatalos honlapján (<http://www.icomos.org>) megtalálható, angol nyelvű szövegeket veszem alapul.

²⁶ *Az építészeti örökség európai kartája*. Európa Tanács, 1975. In: *Karták könyve*, 2002, 269-271.

szövegben sok helyen észlelhető, értelemzavaró, sőt, a későbbi alkalmazás szempontjából rendkívül problematikus fordítási pontatlanságokra. Az eredeti angol nyelvű szövegváltozat így hangzik: „*Considering that the future of the architectural heritage depends largely upon its integration into the context of people's lives*”, hivatalos magyar fordítása pedig így „*tekintetbe véve, hogy az építészeti örökség megőrzése nagyban függ attól, hogyan integrálható az az állampolgárok életfeltételeivel*”.²⁷ Az életfeltételek függőségi iránya az angol eredetiben tehát éppen ellentétes az itthon viszonyítási alapként használt magyar szöveggel: ebben a kontextusban a jövő s annak életfeltételei nem a megőrzendő épített környezetben élő emberek, hanem a megőrzendő emlékek esetében kétségesek, s mint ilyen, különleges figyelemmel megóvandóak. A helyes fordítás tehát ehhez hasonló lehet: „*Figyelembe véve, hogy az épített örökség jövője döntően az emberek mindennapi élethelyzeteibe történő integrálásától függ.*”

További félreértelmezésre adhat okot a magyar terminológia nem ismerete. A szövegben a fordító az „*integrated conservation*” kifejezést „teljes körű” illetve „összehangolt” konzerválásnak fordítja.²⁸ A teljes körű konzerválás valamint az összehangolt konzerválást a magyar műemlékes terminológia nem alkalmazza, a konzerválás helyett a műemlékvédelem, az örökségvédelem használatos inkább. Erre lehetséges megoldásként kínálkozik az integrált műemlékvédelem, illetve integrált örökségvédelem fogalmának alkalmazása. Az integrált örökségvédelem szellemében folytatott tevékenység, a karta angol nyelvű szövegének értelmezése alapján, valójában inkább elhárítja a műemléket fenyegető, szakszerűtlen átépítés, átalakítás, vagy nem illeszkedő funkcióváltás veszélyét „*Integrated conservation averts these dangers.*”

A karta hetes pontja kimondja, hogy a rendkívül érzékeny helyreállítási technikák alkalmazása, valamint az akkurátusan átgondolt, az emlékhöz leginkább illeszkedő funkció kiválasztása során valósul meg az integrált műemlékvédelem. Az integrált elvek nem zárják ki a modern építészet jelenlétét a védeni kívánt épületnél vagy épületegyüttesnél, csak minden esetben figyelni kell az építészeti örökség kontextusára, az arányokra, a formák és a tömegek elrendezésére, valamint az adott helyen hagyományos anyagok használatára. A nyolcas pont megemlíti, hogy az integrált védelem függ a jogi, az adminisztratív, a pénzügyi valamint a szakértői intézkedések támogatástól. Végző soron a karta kimondja, hogy az integrált örökségvédelem mindenki ügyévé kell, hogy váljon, s ezáltal a kisebb településeken

²⁷ Az építészeti örökség európai kartája. Európa Tanács, 1975. In: *Karták könyve*, 2002, 269.

²⁸ Az építészeti örökség európai kartája. Európa Tanács, 1975. In: *Karták könyve*, 2002, 270.

társadalmi integrációt is elősegíthet. Az integrált örökségvédelem fent leírt jelentésrétegei nem vonultak be szervesen a magyar örökségvédelmi szakszókincsbe.

Az előző kartával egy időben 1975-ben jelent meg az Amszterdami deklaráció, melynek magyar fordításában az „*integrated conservation*” kifejezésre már az integrált műemlékmegőrzés szóösszetételt alkalmazza a fordító. Az amsterdami deklaráció a fejlesztésbe integrált örökségvédelem szemléletét fogalmazza meg, amely Magyarországra a Noszvaji műemlékes szeminárium kartájában érhető tetten. Ez kimondja, hogy: *”A hatékony városvédelem feltétele az integrált megközelítés alkalmazása, melybe beletartozik a lehető legteljesebb ágazatközi és interdiszciplináris együttműködés a fejlesztési lehetőségek feltárásában.”* (Noszvaj 2000) A fogalom ezen definíciója közelíti meg tehát az integrált örökségvédelem elsődleges, nemzetközileg is elfogadott/alkalmazott értelmét, mely szerint: *A kulturális örökség védelme képezze integrált részét a közösség fejlesztési és kezelési elképzeléseinek, minthogy az hozzájárulhat a társadalom fenntartható, minőségi, gazdasági és szociális fejlődéséhez.* (krakkói karta 2000)

A magyar gyakorlatban legtöbbször olyan formában találkoztunk a fogalommal, hogy egy központi hivatal hatáskörébe tartoznak a műemlékvédelemmel, régészeti örökség védelmével illetve a műtárgyvédelemmel kapcsolatos feladatok. Ez megfelel az integrated conservation második, szervezeti értelmének. Ezen koncepció szerint jött létre „A kulturális örökség védelméről” szóló 2001. évi LXIV törvény²⁹ alapján a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) 2001-ben. A karta integrált örökségvédelem koncepciójával bővíthető a magyar fogalom jelentésköre.

Alapkutatások

Ipartörténet és urbanizáció

Az iparfejlődés és urbanizáció szempontjából a gázgyár annak a Magyarországon 1914-ben kulminálódó jelentős és gyors iramú fejlődésnek az egyik legfigyelemreméltóbb építészeti emléke.³⁰ Nemcsak gazdasági és urbanizációs folyamatok, hanem a nemzetközi és a hazai gázgyártás kontextusában is kiemelkedő. A gázgyár létrejöttének tágabb történeti

²⁹ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100064.TV 2013-01-04-es nézet

³⁰ Vö.: MARKOS György: *A magyar ipar 100 éve*. Budapest Székesfőváros irodalmi intézete, 1948.

kontextusát a kiegyezéstől az első világháború kitöréséig tartó időszak, a dualizmus kora jelenti.

Néhány szemléltető adaton szeretném bemutatni, hogy Magyarország gazdasági fejlődésére 1867 és 1913 között mennyire intenzív volt, s ebbe a fejlődésbe hogyan illeszthető a gázgyár megépítése illetve koncepciója. A fent leírt időperiódusban a bruttó hazai termék (GDP) 2,4milliárd koronáról 8,1 milliárdra emelkedett (több mint megháromszorozódott, ilyen nagyfokú növekedéssel ebben az időszakban csak Dániában és Svédországban találkozunk).³¹ A föld értéke nélküli nemzeti vagyon, az újratermelhető fixtőke-állomány: vagyis az összes köz-és magánépületek, termelő berendezések, gépek és eszközök, utak, vasutak, közlekedési eszközök, hidak, vízepítési objektumok, városi és községi közművek állomány együttes értéke, melyben benne foglaltatik a tárgyalt gázgyár is: 5 és fél milliárd koronáról 23 milliárdra emelkedett, vagyis megnégyszereződött.³² A gázfogyasztást alakító legfontosabb tényező a lakosság számának növekedése. Az 1873-as egyesítés után Budapest növekedési üteme a 19. második felében egész Európában egyedülálló volt. 1850-ben 186 ezer, 1880-ban 371 ezer, 1910-ban 880 ezer lakosa volt a városnak, ami magától értetődően a modern élet használati tárgyaival indukálta egy nagyobb termelőképességű gázgyár alapítását.³³ Az is jelentősen alátámasztotta a gázgyár alapítását, hogy a statisztikai előrejelzések 1909 és 19 közötti 10 éves időszakra 100 ezres növekedést jósoltak.³⁴

A gázgyártás kialakulása, gázgyárak Budapesten

A XIX. század, jó háromnegyed évszázad eltéréssel két módot talált a mesterséges világítás megoldására. Először a gáz, majd pedig a villanyvilágítást. A XX. századi továbbélésük azonban lényegeden eltér egymástól. Míg az elektromos áram termelése – természetesen annál sokkal modernebb technikával – még ma is ugyanazon elv szerint működik. A kőszén alapú, gázgyárakban történő gázgyártás immár mindenhol felszámolódott. Az üzemi termelést mindenhol felváltotta a földgázfelhasználás.³⁵ A gyúlékony levegővel való kísérletezés egészen a 17. századra nyúlik vissza, s elsősorban a bányák biztonságán dolgozó szakemberek kísérleteztek vele. Kutatási céljuk a szénbányákban keletkező, robbanásveszélyes süjtőlég eltávolítása volt. A bányából csővezetéken először James Lowter

³¹ *Magyarország története*. Szerk.: ROMSICS Ignác, Bp., Akadémiai Kiadó, 2010. 678.

³² *Magyarország története*, 2010, 678.

³³ *Magyarország története*, 2010, 696.

³⁴ Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 34.

³⁵ VADAS, 2007. 81.

vezette ki a gázt 1730-ban. Ennek elégetése adta az ötletet Carlise Spedding számára, hogy világításra használják fel úgy, hogy a gázt csővezetékeken a városba, majd az útburkolatok alatt az utcákba vezetik. A mesterséges gáz előállítása a Birmingham környéki Lunar Society tagjaihoz és különösen William Murdoch nevéhez és 1792 dátumához köthető. 1802-ben aztán Boulton és Watt gépgyárának kivilágításával a gyakorlatban is megvalósította a gázvilágítást. A világítógáz feltalálása azonban egy francia személy nevéhez is köthető. Philip Lebon 1790-es években megalkotta első termolámpáját, amit kőszén helyett fával működtetett. Annak ellenére, hogy Lebon előbb hozta nyilvánosságra találmányát (1801), az ipari méretű gázgyártás mégis Angliában valósult meg először, s a technológia onnan terjedt el a kontinensen. A világítógáz feltalálása mellett ki kellett kísérletezni a gyártáshoz szükséges műszaki eljárásokat is, mint a gáztisztítók technológiáját, a hálózatba továbbítás problémáját, a gáz tárolásának módját, a világító testeket. Az első nyilvános gázgyárat Samuel Clegg, a gázmosók technológiájának tökéletesítője hozta létre. Az új világítási módot először csak gyárakban alkalmazták, majd közhasználatban először 1807-ben használták London kivilágítására. Európa iparilag fejlettebb területein aztán magántársaságok hoztak létre gázgyárakat egy-egy terület ellátására. A magántársaságok száma az Egyesült Királyságban 1829-re elérte a 200-at.³⁶

Magyarországon a gázgyártás ötven évvel az első angol gázgyár megalapítása után, csak 1856-ban kezdődött el. A gyár megalapításáig csak különböző kezdeményezések voltak a gáz világításra történő felhasználásának. 1816-ban Tehel Lajos a Magyar Nemzeti Múzeum természetrajzi öre kísérletezett világítógáz fejlesztéssel, s a múzeum akkori épületének, a Batthyány-villának homlokzatát világította meg.³⁷ Helyben előállított gázt alkalmaztak a negyvenes években a Pilvax kávéház illetve a Nemzeti Színház kivilágítására.³⁸

Az 1840-es években a főváros pályázatot írt ki a közvilágítás kiépítésére. A pályázatra több társaság is jelentkezett, azonban az ekkor 1847-ben létrejött szerződés különféle okokból nem valósult meg. A szabadságharc után, 1850-es években új pályázatot írtak ki. A pályázat győztese a trieszti székhelyű Általános Osztrák Légszesztársulat volt, melynek igazgatójával, Josef Mayer-Kapfererrel, társtulajdonosával S.M Rotschildel valamint mérnökével, Ludvig Stephanival 1855. május 20-án alá is írták a szerződést. A szerződés a gázgyár felépítésére valamint a város ellátására vonatkozott.³⁹

³⁶ VADAS, 2007. 81-82.

³⁷ VADAS, 2007. 83.

³⁸ VADAS, 2007. 84.

³⁹ Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 3.

Magyarország első gázgyára 1856-ra épült meg Pest akkori külterületén, az akkori Lóvászár téren (volt Köztársaság tér, a 2011-es átnevezés óta II. János Pál pápa tér). (8.kép) Az épületegyüttest Pollack Ágoston tervei alapján építették meg.⁴⁰ A gázgyár földrajzi fekvéséből adódóan inkább a pesti területeket látta el, így Budára 1863-ig nem is szolgáltatott gázt. Az első lépés Buda felé a Lánchíd kivilágítása volt 1859 októberében. A budai gázszolgáltatásról azonban csak 1862-ben állapodott meg a gázgyár városrész hatóságával. A Duna jobb partjára a Lánchídra szerelt csövön vitték át a gázt, s először a Várba vezető Albrecht (ma Hunyadi János) úton állították fel a légszeszlámpákat. A közvilágítás mellett itt is rögtön megkezdték a gáz magánházakba való bevezetését, s már az első évben 2200 magánszeméllyel szerződött a társulat. A csőrendszernek a Lánchídon történő átvezetése természetesen csak ideiglenes megoldás volt addig, míg fel nem épül a társulat első fióküze, a budai gyár. A fióké létesítését évekig tartó heves vita előzte meg, ugyanis a hatóság és a közvélemény a gyárat a Városmajorban vagy a Gellért-hegy déli oldalán látta volna szívesen, míg a vállalkozó a lakott területek közelében, a város északnyugati részén akarta megépíteni az üzemet, hogy onnan könnyebben terjeszkedhessen Óbudára. A végül 1865 és 1866 között épült gyár a későbbi Margit körút és a Kisrókus utca sarkán helyezkedett. A fióküzem mérete és termelőkapacitása jóval szerényebb volt, mint a józsefvárosi törzsgyáré.

A rohamosan növvő magán és közfelhasználású gázfogyasztás miatt az 1870-es évek elejére a gyárat bővíteni kellett volna, hogy az óbudai területeket is megfelelően el tudják látni. Ez a terv azonban városrendezési okokból nem volt kivitelezhető, így 1872-ben Újpesten megépült a társulat harmadik fiókéja.

A negyedik gázüzem megépítésére 1884-ben került sor, mivel a folyamatosan növekvő gázigényeket a meglévő gázgyárak már nem tudták kielégíteni. Az új gyár helyének a Ferencvárost választották, a Soroksári út, a Koppány utca és a Gubacsi út határolta területet. A Ferencvárosnak ezen része azért volt rendkívül kedvező gyáralapításra, mert közvetlenül az összekötő vasút mellett helyezkedett el. Külön szempontot képviselt a gyár építésénél, hogy ipari övezetben helyezkedjen el, mivel már nem csak köz és magánfelhasználók számára termelt, hanem az ipari felhasználók kiszolgálása is feladata volt. Az épületegyüttest Kéler Napoleon és Pucher István tervezte. A ferencvárosi gyártelepet kezdettől fogva bővíthetőnek tervezték, melyre az 1889-ben sor is került, azonban már csak Pucher tervei szerint. A józsefvárosi üzemmel ellentétben minden funkció külön épületbe került, ezért egyfajta

⁴⁰ Dr. BALOGH – Dr. GULYÁS-NÉ –VADAS, 2006. 16.

pavilonrendszerű elrendezés jött létre. Az alig díszített, téglaburkolatos épületek még az 1800-as évek romantikus gyárépítészetének jellegzetességeit mutatták.⁴¹

Már az Újpesti Gázgyár megépítése után öt évvel, 1877. május 8-án kelt az albizottmányi jelentésben felmerült egy községi légszeszgyár létesítésének az igénye. Az albizottmányi javaslat majdhogynem mindazokat a lépéseket tartalmazta, amelyekkel 33 év múlva létrehozták az önálló Budapest Székesfőváros Gázműveit. Az albizottmány javaslata az volt, hogy a főváros mondja fel a szerződést az osztrák légszesztársulattal és ezzel párhuzamosan tegyenek meg minden intézkedést egy közösségi gázgyár létesítésére és működtetésére. Az albizottmány ennek érdekében fel is kérte R. Kühnellt, a trieszti gázgyár igazgatóját és E. Grahn esseni mérnököt a tervek és a költségvetés kidolgozására. Az elkészült tervek, mérések és költségvetés ellenére a közgyűlés 1879. április 16-i ülésén mégis úgy határozott, hogy az osztrák légszesztársulattal köt szerződést, és a községi légszeszgyár építését egyelőre elhalasztja.⁴²

Az új községi gázgyár létesítése azért került napirendre évről évre, mert rohamosan nőtt a fogyasztók száma, s a már meglévő gyárak egy adott ponton túl már nem tudták ellátni az igényeket. A fogyasztást növelő legfontosabb tényező a lakosság növekedése volt. A XX. század elején, 1900 és 1906 között 7, 8 százalékkal nőtt a népesség száma. Az akkori statisztikai előrejelzések pedig még ennél is magasabb növekedési arányt vártak az 1909 és 1919 közti tíz évben. Ezen adatok fényében a gázellátás napi mennyiségének várható növekedését 1908 és 1913 között 256 ezer köbméterről 318 ezer köbméterre becsülték.⁴³ Ezen statisztikai adatok ismeretében érthető, hogy az 1900-as évek elején a város vezetőinek terveibe egyre inkább fontossá vált az a tény, hogy az osztrák légszesztársulattal 1855-ben kötött, majd 1879-ben és 1891-ben módosított szerződése 1910. december 14-én lejárt. Az 1891-ben módosított szerződés tartalmazta a város beváltási jogát így megint át kellett gondolni és dönteni kellett – a 23 éve jelen lévő – a gyár megváltásáról elképzelt koncepció vagy a szerződés további meghosszabbítása kérdésében. Az biztos volt, hogy a meglévő gyárak a növekvő igényeket hamarosan nem tudták kielégíteni, tehát a gázgyár megváltásának kérdése mindenképpen összekapcsolódott az új községi gázgyár építésének ügyével. A századfordulón Európa-szerte a várospolitikai fő problémái közé tartozott a közüzemek megváltásának ügye. A Londonból elindult községestési mozgalom 1906-ra Budapestre is eljutott, mivel a közgyűlés napirendre tűzte a gázgyárak megváltásának ügyét. A Fővárosi

⁴¹ VADAS, 2007. 92.

⁴² Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 7.

⁴³ Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 8.

Közlöny 1906. június 12-i száma arról számol be, hogy a közgyűlés a megváltás feladatára külön bizottság kiküldését határozta el. A szintén 1906-ban választott új polgármester, Bárczy István júniusi székfoglaló beszédében kiemelte a közérdekű üzemek megváltásának tervét.⁴⁴

A főváros hosszas egyeztetések után 22262111 aranykoronát fizetett a vállalatért, amelyet 1910. december 16-án vett birtokába. A légszesztársulattól megvásárolt gyárak üzemeltetésére Heltai Ferenc vezetésével megalakult a főváros saját vállalata, a Budapest Székesfőváros Gázművei. A fővárosnak az átvétel után azonnal szembe kellett néznie a rettentő iramban növvő fogyasztással, aminek megoldása kizárólag egy új, nagy területű gyár építése volt. Az új gyár megépüléséig problémaáthidaló intézkedéseket hajtottak végre a már meglévő gyárakban, melyekkel az új gázgyár megépüléséig lehetővé vált a főváros zökkenőmentes ellátása.⁴⁵

Az Óbudai Gázgyár építés így egy teljesen más koncepcióba illeszkedett. Abba a koncepcióba, amely a 19. század végén általános tendencia volt az európai és a magyar várospolitikában, vagyis a magánkézből lévő közművek monopóliumának megtörése, a magánvállalatok községesítése, s azok jövedelmének a köz javára fordítása (Baross Gábor magánvasutak állami megváltása 1890). A gázgyárak, amelyek egy Trieszti székhelyű osztrák vállalat kezében voltak ezen törekvés legfontosabb célpontjai közé tartoztak. A kezdeményezés mindenképpen Bárczy István nevéhez köthető.

Az Óbudai Gázgyár építéstörténete

1908-ban (harminc évvel a már említett albizottmányi kezdeményezés után) a főváros tanácsa nemzetközi pályázatot hirdetett meg egy új gázgyár építésére. A pályázat beadási határideje a külföldi mérnökökre való tekintettel hat hónap volt. A külföldi szakemberek kiemelt támogatása azért volt fontos szempont, mert tőlük várták azokat a gázgyári tapasztalatokon alapuló terveket, elképzeléseket, amelyek esetleg nálunk még nem voltak ismertek. A pályázatban pontosan meghatározták az új gázgyár helyszükségletét, amelyet évi 100 millió köbméter gáztermelés esetére 300-400 ezer négyzetméterben állapítottak meg.⁴⁶ Az egyik legfontosabb kérdésre, a helyválasztás kérdésére különböző elgondolások születtek, azonban egy felállított szempontrendszernek minden lehetséges teleknek meg kellett felelnie.

⁴⁴ Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 9.

⁴⁵ Dr. BALOGH – Dr. GULYÁSNÉ – VADAS, 2006. 56.

⁴⁶ Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 11.

Az új gázgyárat mindenképpen a város északi részére kellett helyezni, mert a déli részeket a ferencvárosi gyárak már kellőképpen ellátták. Az előző gyárak elhelyezkedéséből okulva olyan területre volt szükségük, mely bővíthető. A tervezőnek szem előtt kellett tartani a nagy mennyiségű szén beszállítását, azon túl a szintén jelentős mennyiségű kokszt, kátrány és egyéb anyagok elszállítását, emiatt mindenképpen be kellett kapcsolni a gyárat a vasúti hálózatba, és ugyanakkor lehetővé tenni a vízi szállítás lehetőségét. A vízi szállítás mellett a gyárnak nagy mennyiségű vízre volt szüksége. A leendő szennyvíz elvezetésére külön csatornahálózatot kellett kiépíteni. A gyárat infrastrukturális okokból közút mellé kellett helyezni. Hogy biztosítható legyen az egyenletes gázszolgáltatás a város minden pontján, a telek magassági fekvése nem haladhatta meg a 10 métert, azonban nem lehetett 8 méter alatt sem, mivel akkor nehéz lett volna a telek vízvédelmét biztosítani.⁴⁷

Mivel Budapest lakosságának 88%-a Pesten élt, a gázfogyasztás is magasabb volt a város ezen részében, így az új gázgyár számára a pesti oldalon, Újpesttől Erzsébetfalváig vizsgálták meg a szóba jöhető területeket, azonban a folyó mellett nem találtak megfelelő méretű, minden kritériumnak eleget tévő telket. A gyár elhelyezésére több koncepció is született: először a város keleti felét vették számításba, a hatvani vasútvonal melletti Fehér úti dűlőt illetve a Téglagyári dűlőt. A felsoroltak mellett felmerültek a körvasút melletti telkek az Egressy és a Csömöri út között. A választás végül az óbudai homokos dűlőre esett, mivel folyóparti fekvése miatt lehetőséget biztosított a szén vízi úton való szállítására. A választás mellett szólt még az az érv is, hogy a közműkapcsolatát olcsóbbal lehetett megoldani valamint, hogy az északi ipari körzetben van. Hátránya abban állt, hogy az uralkodó szélirány szerint innen a városközpont felé terelődik a füst. Ez a probléma már korábban, a budai gyár építésénél is felmerült, azonban ez nem volt olyan erős ellenérv, hogy a telket megvásárlásától elálljanak.⁴⁸

Az óbudai homokdűlő mintegy 400 ezer négyzetméter területű telek volt, mely az aquincumi romkert, a körvasút és a Duna közti területen terült el. Szinte minden szempontnak megfelelt, így megoldható volt a vasútsatlakozás, a vízi szállítás, az üzemi víz ellátás, a közúti kapcsolat valamint a szennyvízvezeték. A telek magassági viszonyi is ideálisak voltak. A szakértők tanulmánya szerint, megfelelő védőtöltés építése esetén a dunai ártól sem kellett tartani, mivel a Duna-szabályozás óta a teleknél áradás nem történt. Az Óbudai Gázgyár leendő területe alatt az aquincumi polgárváros temetője található. Ásatásokat számtalanszor végeztek, először az építkezés alatt, 1909 és 1913 között. Ekkor tárták fel a polgárváros

⁴⁷ Dr. GULYÁSNÉ - Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 12.

⁴⁸ Dr. BALOGH – Dr. GULYÁSNÉ – VADAS, 2006. 58.

legnagyobb késő császárkori temetőjét, mely város keleti falától a Dunáig húzódott. A temetőben téglalapokból, kőlapokból, másodlagosan felhasznált sírkövekből összeállított sírokba temették a halottakat. A sírok mellékletben szegények, legtöbbje egy alaprajzában ismert ókeresztény temetőkápolna körül helyezkedett el. Ez a típusú temetőkápolna a III. század végén, a IV. század elején vált használatossá a provinciákban.⁴⁹ A homokosdűlő háromszög alakú területén a sírokon kívül egy fa borítású kút és egy fazekas negyedként működő területet nyomait tárták fel.⁵⁰ A munkáslakótelep északkeleti részén egy körtemplom nyomai látszódnak, délnyugati felében pedig egy kettős bazilika körvonala rajzolódik ki.⁵¹

Az 1908-ban kiírt pályázatra három pályamű érkezett be. Az első tervezetet Weiss Albert, a zürichi gázgyár igazgatója készítette. A második tervezetet a Berlin-Anhaltische Maschinenfabrik nyújtotta be, s a harmadik pályaművet Bolz Keresztély, a budapesti légszeszgyár igazgatója tervezte meg.⁵² A beérkezett pályaművek leírása leginkább a műszaki és termelési adatokra koncentrál, ezért ezeket részletesen nem elemzem.

1910. június 30-án megalakult a gázgyár építését felügyelő bizottság, amelynek elnöke Bárczy István főpolgármester lett, s 1910. október 3-án a körgát építésével és a terület feltöltésével megkezdődött az építkezés. A védőgátakat Zsák Hugó tervezte.⁵³ Az építkezésen dolgozó cégek száma száz körül mozgott, melyeknek 90%-a hazai vállalkozó volt és a legtöbb kiviteli munkára ajánlati versenytárgyalást tartottak. A gyári berendezésekre külön nemzetközi pályázatot írtak ki.⁵⁴ 1911-ben fogtak hozzá a vasúti berendezések, majd a vágányok építéséhez. 1912-ben végezték el a magasépítési munkákat valamint a berendezések szerelését. A gázgyár saját vízművének tervezését Kájlínger Mihály végezte. A gépészeti berendezéseket a Ganz és Danubius cég szállította, a vasúti berendezéseket (hatvágányú állomás 500m, vágányok, vasúti hídmérleg, kocsibuktató, váltó) Kain Albert tervezte. Az építkezés 1913 őszére fejeződött be, így a gyárat 1913. október 13-án helyezték üzembe, s az itt előállított gáz szállítása két nappal később október 15-én indult be. Az ünnepélye átadóra azonban csak 1914. június 15-én került sor.⁵⁵

⁴⁹ PARRAGI GYÖRGY: *Újabb sírok az Óbudai Gázgyár területéről*. In: *Archaeologiai Értesítő*. 1965. 92. köt. 1. sz. 48.

⁵⁰ KABA Melinda: *Előzetes jelentés az Óbudai Gázgyár területén feltárt római kori fakoporsókról*. In: *Archaeologiai értesítő* 1958 85.köt/1.sz. 65

⁵¹ Kaba, 1958, 65.

⁵² Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 15.

⁵³ Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 44.

⁵⁴ Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 80.

⁵⁵ Dr. BALOGH – Dr. GULYÁSNÉ – VADAS, 2006. 62.

A gázgyár építésére kiszemelt, háromszög alakú terület nagysága 400 ezer négyzetméter (112 322 négyszögöl) volt.⁵⁶ Az alaprajzból látható elrendezésből kitűnik, hogy a tervező jelentős jövőbeli terjeszkedéssel számolt így akár a termelés háromszorosára bővíthetőségének lehetőségével is. A telek északi és keleti része ebből a célból szinte teljesen szabadon maradt. Csak egy épület található a telek északkeleti végében, a gyár saját vízműtelepe. A gyár épületeinek elrendezését a Duna és a már meglévő vasútvonal határozták meg. Mivel folyami szénszállítással is számolni kellett a szénraktárakat közvetlenül a folyó partjára építették. A raktárok hosszúkas hangárjaival párhuzamosan a technológia által követelt rendben emelkedett a többi üzemi épület. Így a raktárak után a gázfejlesztő kemencék és a kísérleti gázgyár következett, majd a kokszfeldolgozó berendezés. Az ettől nyugatabbra fekvő sávban állt a villamos központ, a kazánház és a kokszraktárak. Az ezek mögött húzódó telekrészben álltak a víz-kátrány és ammóniavíz tartályok, az óra és nyomásszabályozó berendezés pavilonja, a két hatalmas gáztartály, a nedvestisztító épülete, a műhely valamint a raktár. Az utcafront felé három nem üzemi épület nézett, melyek a rendőrlaktanya és rendőrállomás, a munkásjóléti épület és az igazgatósági épület voltak. A három épület vonalában helyezkedett el a kapu és a mérlegház, valamint a mozdonyszín épülete. A telek délnyugati csücskében helyezkedett el a tisztviselőtelep, melynek nyugati felében állt a pályaudvar épülete. A telek nyugati határán futó utca, gázgyárral ellentétes oldalán terült el a munkáslakótelep. Mivel a gyár területe messze esett a város beépített területeitől, a gyárat és környezetét szinte önálló településnek tervezték saját vasúti állomással, lakóövezettel, vendéglővel, rendőr- és mentőállomással.

A gyár megvalósult épületei – mint azt már korábban említettem – kissé eltérnek a Weiss-féle tervektől. Weiss külön vendéglőt tervezett, mely az igazgatósági épülettel az utca felé nézve állt volna. A munkásjóléti épület az utca frontjától beljebb, a vendéglőhöz képest átlós irányban helyezkedett el. Weiss terveinek módosítása két okra vezethető vissza: az egyik a Kájlínger Mihály által képviselt koncepció, miszerint a nem üzemi épületeket magyar építész tervezze. Ez az igény nem Weiss személyével vagy tervével szemben támasztott kifogás volt, hanem olyan általános elv, melynek érvényesítését, már évek óta követelte a magyar építészársadalom.⁵⁷ Weiss terveinek átdolgozása leginkább a technológiai váltás miatt történt, melynek során a müncheni ferde kamrás kemencékkel építendő gázfejlesztő berendezés helyett a Koppers cég ajánlatát fogadták el.⁵⁸

⁵⁶ Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 14.

⁵⁷ Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 76.

⁵⁸ Dr. GULYÁSNÉ – Dr. BALOGH – VADAS, 2004. 78.

Nagy kérdés a gázgyár épületeivel kapcsolatban, hogy a tervmódosítások és átdolgozások után végül is kinek a tervéhez is köthetők a gázgyár épületei. A probléma összetett. Részletes válaszra ebben a dolgozatban kellő kutatás hiányában nem kerül sor, azonban utat nyit jövőbeli kutatásokhoz. Ha a gázgyár épületeiről beszélünk, mindenképpen el kell különítenünk az üzemi és a termelési folyamatokhoz kevésbé szorosan kapcsolódó épületeket. Az üzemi épületek esetében a már sokszor említett technológiai váltás következtében Reichl Kálmán újra tervezte a szénszállító berendezés és az ehhez kapcsolódó technikai épületeket. Kis mértékben nyúlt hozzá a tisztítóház, a tartálycsoport és a gáztartók építményeihez. A gáztartályok mellett elhelyezkedő óraház szenvedte el a legkisebb változtatást, így ez majdnem teljes mértékben Weiss tervei szerint épült meg. A nem üzemi épületek esetében, mint az igazgatósági, a munkásjóléti és a rendőrségi-és mentőépület valamint a műhely és a raktár épülete részleteiben szinte teljesen Reichl alkotásai. Azonban mind az üzemi és nem üzemi épületeknél elmondható, hogy a kiindulópont mindenképpen Weiss tervei voltak. A beépítés módja, ritmusa, tömeghatása viszont Weiss koncepciója alapján készült. Kivételt képeznek ez alól a tisztviselőtelep és a munkáslakótelep épületei. A tisztviselőtelepet teljes mértékben Reichl Kálmán tervei alapján építették meg, a munkáslakótelep tevei meg szintén teljes mértékben Almási Balogh Lóránthoz köthetők. A gázgyártelep építészeti együtteséről azonban összegzésképp elmondható, hogy a kisebb-nagyobb változtatások ellenére Weiss koncepciója alapján valósult meg és urbanisztikai szempontból mindenképpen az ő nevéhez köthető. További kutatásokat igényelne azonban a tervek precíz összehasonlítása, amelyből talán fény derülne, hogy pontosan milyen változtatások történtek, és mi az, amit Reichl átemelt Weiss Albert terveiből.

Bányai Irén *A gázgyári kolónia* c. könyvében a munkáslakótelep szociológiai szempontú elemzésével az ipar-, a gyár- és az építéstörténet eredményeit gazdagította a jelen kutatás szempontjából lényeges részletekkel. A gyár 1984. október 15-én állt le. A leállás után kiment a terepre és meginterjúvolta a még a munkáslakótelepen élő, a gázgyár egykori dolgozóit. A gázgyár, mint egy kis város működött a városban, faluszerű közösséget alkotva. Ha a terület beosztását (aminek a rendezési terve Albert Weisshez köthető) szociológiai szempontból elemezzük, akkor elmondható, hogy a tisztviselőtelep a gyár kerületén belül helyezkedik el, míg a munkáslakótelep a kerületen kívül, a vonatsíneken túl. A munkáslakótelepen kialakult gázgyári kolónia szoros egységet képezett a gázgyárral. A kolónia közösségi élete egyrészt a gyár területén belül, az igazgatósági épület mellett elhelyezkedő munkásjóléti épülethez, másrészt a munkáslakótelep szélén található Művelődési Házhoz kapcsoló társas összejevövekhez köthető. A Bányai Irén által készített

interjúk rávilágítanak arra, hogy a telepen élők egykori gyári dolgozók „*együvé tartozásának a termelői feladatokkal összefüggő belső kohéziója, sokat megőrzött a gázos öntudatból.*”⁵⁹ A gázgyári lét „pszichéjére” tehát a fennállása során végig jellemző volt az urbanisztikai elhelyezkedésből adódó elszigeteltség, ennek közösségformáló erejével együtt. Meglepő, vagy sem, de az utóbbi másfél évtizedben kialakult új tevékenységet végző, mikrotársadalomba szerveződő kutató-fejlesztő szakemberek hasonló jellegzetességet mutatnak.⁶⁰

Az integrált örökségvédelem még fennálló lehetőségei a Gázgyár területén

Az előző fejezetekben arra tettem kísérletet, hogy értelmezsem a területen folyó fejlesztéseket a Gázgyár történelmi háttérében, urbanisztikai és társadalmi kontextusában. A komplex kérdéskör a műemlékvédelem épített örökségre vonatkozó határait feszegeti, a területen zajló folyamatok értelmezéséhez a tágabb értelmezési keretet jelentő örökségvédelem kínálkozik megfelelőbbnek. Önkormányzati ülések jegyzőkönyvei, újságcikkek és a helyszíni szemle élményei arra a belátásra készítetik a kérdés kutatóját, hogy a terület hasznosításának fő irányvonala a Bojár Gábor által kijelölt tudáspark. Az igazi kérdés annak a vizsgálata, hogy a komplexum tanulmányokban elemzett történetisége, nyilvános forrásokból felfejthető közelmúltja és tervezetekből és interjúkból felsejlő jövőképe építészeti, szociális és közgazdasági szempontból megfelel-e az integrált szemléletű örökségvédelem kritériumainak. A mérleg pozitív oldalán számos érv sorakozik: közgazdasági szempontból az biztosan megállapítható, hogy az elindított, döntően infotechnológiai jellegű fejlesztések illeszkednek a gyár egykori innovatív karakteréhez. Az épített örökség átgondolt fejlesztése szempontjából ideálisnak tartható az irányvonal, hiszen az új funkció által igényelt terek, térkapcsolatok jelentős kompromisszumok nélkül illeszthetők a gázgyár nemzetközi szinten is kiemelkedő épületegyütteséhez. A teljes körű revitalizáció felsejlő körvonalai a forma és a funkció megfelelő illeszkedését ígérlik. Nem kevésbé figyelemre méltó fejlemény a tudásalapú társadalom által létrehozott infopark az egykori Gázgyár területén, mert történelmi kontextusba állítva a régi struktúrát fizikailag

⁵⁹ BANYAI Irén: *A gázgyári kolónia. Az óbudai gázgyár munkás - és tisztviselő telepének történeti és néprajzi elemzése.* Debrecen, 1996, 10.

⁶⁰ BARABÁSI Albert-László: *Behálózva. A hálózatok új tudománya.* Ford.: VICSEK Mária, Helikon Kiadó, 2008², 218.

érzékelhetővé válik az ipusztuális társadalom tudásalapú társadalommá alakulása.⁶¹ A Graphisoft tulajdonában lévő volt gázgyári ingatlanok felújításakor a műemléki épület nyílászáróit, kilincseit, burkolatát teljes mértékben kicserélték. Ez az attitűd nem illeszkedik az integrált örökségvédelem szemléletéhez, a magánbefektető műemléki felújítása ezért nagyobb ellenőrzést igényelne az állami műemlék-felügyelő szervektől.

A felsejlő fejlesztési irányvonatról megállapítható, hogy a turizmus központú magyar fejlesztések logikájába illeszkedik, komplex örökségvédelmi szempontokat nélkülöz. Az Óbudai Önkormányzat által, 2008-ban készített integrált városfejlesztési stratégia⁶² anyagában az aquincumi városrésze a következő célokat fogalmazták meg: *„Történelmi hagyományokra építve turisztikai célponttá válás az építészeti értékek feltárásával, megőrzésével, valamint kapcsolódó turisztikai szolgáltatások kialakításával, ezen kívül a „high tech” ipar már kialakult magjának (Graphisoft park) fejlesztésével magas hozzáadott értéket termelő ipar megtelepedésének támogatásával.”*⁶³ Az imént meghatározott célok eléréséhez szükséges projektekre is kitér a stratégiai elemzés és a Gázgyár turisztikai hasznosítását, rehabilitációját („Science Park”, magánegyetem), illetve ehhez kapcsolódóan a terület közlekedési kapcsolatainak újraépítését (Duna-parti sétány, átjárhatóság biztosítása) említi meg.⁶⁴ A stratégiai terv nem tér ki részletesen arra, hogy a Gyár milyen nemű turisztikai funkciót kapna, és kérdéses, hogy valóban tiszta turisztikai hasznosítás szolgálja legjobban az integrált szemléletű fejlesztést.

A javaslatok megfogalmazása előtt szükséges felhívni a figyelmet arra a jelenlegi folyamatra, amely során a közterület egyre nagyobb egységei kerülnek a magántulajdonba. Felmerül a kérdés, meddig tartható a jelenleg még üdvösnek mondható egyensúly. Kedvezőtlennek tűnik az önkormányzati ingatlanok teljességét a tudásparkba olvasztani, hiszen a park egy funkciójú bővítéséből nem lehetne leolvasni a gyárterület és vonzáskörzetének a fentiekben elemzett sokrétű olvasatát. Urbanisztikai, örökségvédelmi és közgazdasági szempontból is megfontolandó lenne a gyár és környezetének eredeti mikrotársadalmát létrehozó gondolkodást a tudásalapú társadalom struktúráira alkalmazni, vagyis a tudásalapú társadalom sajátos intézményeinek és helyeinek teret adni a még

⁶¹ Vö.: Daniel BELL: *Az információs társadalom társas keretrendszere*. In: KONDOR-FÁBRI: *Az információs társadalom és kommunikáció-technológia elméletei és kulcsfogalmai*. Századvég Kiadó, 2003, 119-173.

⁶² Budapest, III. ker. Óbuda Békásmegyer integrált városfejlesztési stratégia: http://obuda.hu/res/doc/1011/buda_ivs_ii_kot_strategia_jav20091228.pdf - 2012-11-20-as nézet

⁶³ Budapest, III. ker. Óbuda Békásmegyer integrált városfejlesztési stratégia: http://obuda.hu/res/doc/1011/buda_ivs_ii_kot_strategia_jav20091228.pdf 27. - 2012-11-20-as nézet

⁶⁴ Budapest, III. ker. Óbuda Békásmegyer integrált városfejlesztési stratégia: http://obuda.hu/res/doc/1011/buda_ivs_ii_kot_strategia_jav20091228.pdf 27. - 2012-11-20-as nézet

fejlesztés alatt álló részeken. Mindez nem csupán a pontosan nem meghatározott turisztikai elképzelésekkel állna összhangban, hanem egyben kiszolgálná a gyár hajdani kies szomszédságába időközben felépült lakótelepek, lakóparkok és a Budapesthez közeli agglomeráció lakóinak igényeit.

A területen így létrejövő új városrészben a múzeumi funkciónak mindenképpen helye van. A különleges tér megfelelően illeszkedne a helyet kereső építészeti múzeumhoz, vagy a helyet kaphatna benne a Műszaki Gyűjtemény, a Magyar Innováció Háza vagy akár a Millenáris Parkból elköltözött Csodák Palotája is. Újragondolható lehetne a Rubik múzeum a Gázgyár területén való elhelyezése is. Több múzeum integrálása esetén a terep alkalmas lenne egy „múzeumi negyed” létrehozására is, mely a közelben lévő Aquincumi múzeummal és romkerttel jelentősen gazdagítaná Budapest kulturális sokszínűségét, s a délkeleti Millenniumi kulturális központ mellett egy északnyugati kulturális ellenpólus alakulhatna ki. A negyed múltjával és jelenlegi fejlődési irányával is összhangban állna kreatív iparágak letelepedése. Grafikai tervezőcégek, ipari formatervezők, dizájnerek, ruhatervezők stb., melyek a nemzetközi tendencia szerint előszeretettel települnek elhagyott iparnegyedekbe. Az említett funkciókon kívül a területen helye volna mozinak, különböző koncerttermeknek, galériáknak és kisebb színházaknak is. A kulturális funkció mellett az infrastruktúra kiépítése is elengedhetetlen a területen és környékén, gondolok itt boltokra (akár kisebb bevásárlóközpont), kávézókra, éttermekre, kulturált szórakozóhelyekre. Az említettek mellett nem maradhat el a kiépülő lakónegyedek megfelelő lokalizálása valamint a közlekedési viszonyok javítása, azáltal, hogy ezen városrész jobban bekapcsolják a budapesti közlekedéshálózat fő artériáiba. Ha a fent körvonalazott szempontok természetesen nem nélkülözik a turisztikai funkciót, azonban nem csak annak alárendelve épülnek fel.

Egyetlen példát szeretnék kiemelni a nemzetközi tendenciákból, az pedig a Bécs mellett fekvő Bécs-Simmering gázgyár (9.kép). A gyárnak mindössze négy gáztároló tartálya maradt fent. A műemléki felújítás során a négy tartályt, négy különböző építésszel terveztették meg. (Wilhelm Holzbauer, Wolf D. Prix for Coop Himmelb(l)au, Manfred Wehdorn és Jean Nouvel).⁶⁵ A tartályok hasznosítása mellett a területen jelentős fejlesztések valósultak meg, tehát nem egy egyszerű műemlék felújításáról volt szó, hanem egy egész városrész rehabilitációjáról és egy multifunkciós negyeddé való alakításáról. A tartályokban sem csupán egy funkció kapott helyet, hanem több különböző funkcióra használják. A négy tartályban helyet kapott a városi levéltár, mozi, koncertterem, loft lakás, bevásárlóközpont,

⁶⁵ <http://www.tourmycountry.com/austria/gasometer-city.htm> -2013-01-04-es nézet

tehát az urbánus lét meghatározó intézményei. Közlekedésileg metróval bekapcsolták a városi hálózatba, így egy újabb fontos desztinációt hozva létre turisták számára.

Kiindulva a bécsi példából (ahogy az óbudai gázgyár építésénél is példa volt a bécs-simmeringi gázgyár) a városfejlesztési és kulturális tervezetek kialakításánál fő szempontként a terület épített örökségében rejlő potenciált kell kihasználni, hiszen a fennmaradt – és az épületegyüttes festői összhatását biztosító – víz és ammóniatartály tornyok képében világviszonylatban is unikális ipari örökségről van szó. A címben feltüntetett kérdőjel, a fent felsorolt elvek figyelmen kívül hagyásának félelmére vonatkozik.

Bibliográfia

- *A kulturális örökség.* Szerk.: ERDŐSI Péter és SONKOLY Gábor, Budapest, L'Harmattan-Atelier, 2004.
- BÁCSKAI Vera – GYÁNI Gábor – KUBINYI András: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig.* Budapest, 2000.
- Dr. BALOGH András – Dr. GULYÁSNÉ Gömöri Anikó – VADAS Ferenc: *A fővárosi gázszolgáltatás 150 éve.* Budapest, Fővárosi Gázművek Zrt., 2006.
- BARABÁSI Albert-László: Behálózva. *A hálózatok új tudománya.* Ford.: VICSEK Mária, Helikon Kiadó, 2008².
- BÁNYAI Irén: *A gázgyári kolónia. Az óbudai gázgyár munkás - és tisztviselő telepének történeti és néprajzi elemzése.* Debrecen, 1996.
- BELL, Daniel: *Az információs társadalom társas keretrendszere.* In: KONDOR-FÁBRI: *Az információs társadalom és kommunikáció-technológia elméletei és kulcsfogalmai.* Századvég Kiadó, 2003, 119-173.
- GRÓF Imre: *Az Óbudai Gázgyár fejlesztésének lehetőségei.* In: Falu Város Régió. *Területfejlesztési és területrendezési szakmai folyóirat.* 2008. 2. sz. 35-39.; on-line: http://www.vati.hu/files/sharedUploads/docs/FVR/FVR_2008_2.pdf
- Dr. GULYÁSNÉ Gömöri Anikó – Dr. BALOGH András – VADAS Ferenc: *Az Óbudai gázgyár története.* Budapest, Fővárosi Gázművek Rt., 2004.
- GYÖR Attila: *Az Óbudai Gázgyár tisztviselőtelepének építéstörténete.* In: Etűdök. *Tanulmányok Garasztóiné Györffy Katalin tiszteletére.* Bp., KÖH, 2004, 278-303.
- KABA Melinda: *Előzetes jelentés az Óbudai Gázgyár területén feltárt római kori fakoporsókról.* In: *Archaeológiai értesítő.* 1958. 85.köt. 1.sz. 64-66.
- Kaiser Anna: *Az óbudai Gázgyár* In: *Műemlékvédelem.* 1994. 3. sz. 159-171.
- *Karták könyve. Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye.* Szerk.: Dr. ROMÁN András, Budapest, ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, 2002.
- KÖRNER Zsuzsa: *A telepszerű lakásépítés története Magyarországon 1850-1945.* Budapest, TELC, 2004.
- *Magyarország története.* Szerk.: ROMSICS Ignác, Bp., Akadémiai Kiadó, 2010.
- MARKOS György: *A magyar ipar 100 éve.* Budapest Székesfőváros irodalmi intézete, 1948.

- NÉMETH Györgyi: *Az ipari örökség és városkép.* In: Regio. Bp. 2005 3. 27-46.; online: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00059/pdf/regio200503nemethgyorgyi.pdf>
- PARRAGI György: *Újabb sírok az Óbudai Gázgyár területéről.* In: Archaeologiai Értesítő. 1965. 92. köt 1. sz. 46-48.
- Rozsdavirág: *Az Óbudai Gázgyár rehabilitációja.* In: Octogon: architecture, design. 2005. 4. sz. 63-64.
- *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage:* <http://www.mnactec.cat/ticcih/pdf/NTagilCharter.pdf> - utolsó nézet: 2012-11-21
- VADAS Ferenc: *Gázgyárak Bécsben és Budapesten.* In: URBS. Magyar várostörténeti évkönyv II. 2007. 81-106.

Képjegyzék

1. ábra A terület látképe

2. ábra Igazgatósági épület

3. ábra Munkásjóléti épület

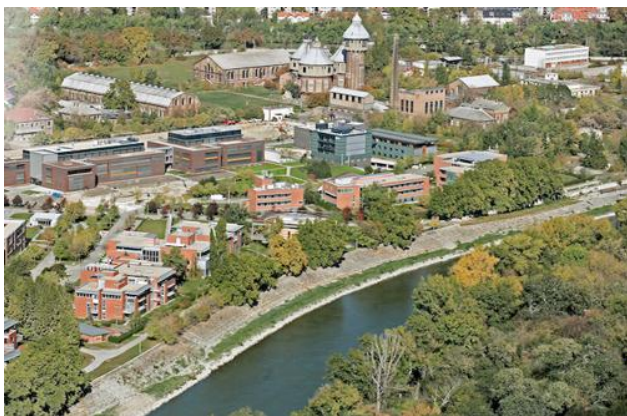
4. ábra Toronycsoport (víz, kátrány és ammóniavíz tartályok)

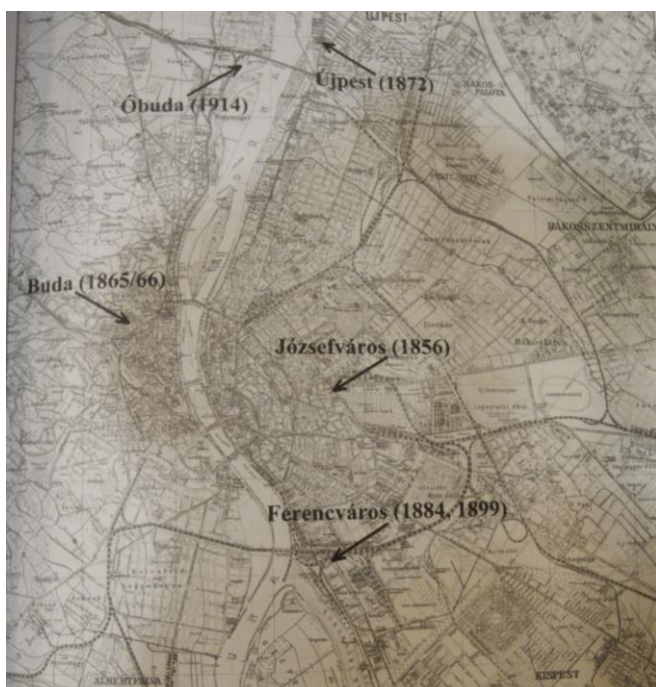
5. ábra Óra- és nyomásszabályzó berendezés csarnoka

6. ábra Graphisoft Park

7. ábra Látkép a Duna felől

8. ábra Gázgyárak Budapesten

9. ábra Bécs-Simmeringi Gázgyár